

İstanbul Kültür Üniversitesi

VI. Uluslararası
Türk Dili ve Edebiyatı
Öğrenci Kongresi

TUDOK 2021
13-16 Haziran 2021

BİLDİRİLER Cilt 1

* * *

Istanbul Kültür University

6th International
Student Congress of
Turkish Language and Literature

TUDOK 2021
13-16 June 2021

PROCEEDINGS Vol. 1

Yayına Hazırlayanlar

Harun COŞKUN – Güler UĞUR MELİKOĞLU – Berna CİVALIOĞLU SEVİNDİK
Çağla BARIKAN TOPCI – Mehmet TÜRKMEN – Yağız YALÇINKAYA – Emre B. YENİ

VI. Uluslararası
Türk Dili ve Edebiyatı
Öğrenci Kongresi
TUDOK 2021

Editörler: Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
Dr. Öğr. Üyesi Emre Berkan YENİ

© İstanbul Kültür Üniversitesi – 2022

6. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiriler:
13-16 Haziran 2021. İstanbul.-İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi. 2022

İstanbul Kültür Üniversitesi Yayın No: 282

İstanbul Kültür Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Ataköy Yerleşkesi
34156 Bakırköy – İstanbul
Türkiye
+90 212 498 4141
<http://www.iku.edu.tr>

Kitaptaki bildirilerin tüm yasal sorumluluğu bildiri
yazarlarına aittir.

E-ISBN: 978-605-4763-97-9
(TK): 978-605-4763-98-6

HAMDULLAH HAMDÎ'NİN YÛSUF U ZÜLEYHÂ İLE LEYLÂ VÛ MECNÛN MESNEVÎLERİNDE KAN BAĞI

M. Yusuf ANAR

Yüksek Lisans Öğrencisi

Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

ÖZ

15. asır Osmanlı şairlerinden Hamdullah Hamdî, H. 853/1449'te Göynük'te doğmuştur. İstanbul'un mânevî fatihi olarak da kabul edilen Akşemseddin'in en küçük oğludur. Hamdullah Hamdî, divan sahibi bir şair olmasına rağmen mesnevîleri ile tanınmış ve tezkirelerde de "mesnevî şairi" olarak anılmıştır. Küçük yaşta yetim kalan şairin, tezkireler ve edebiyat tarihlerinde yer alan bilgiler doğrultusunda aile büyükleri tarafından himaye edilmediği bunun yanı sıra kendi devrinin edebî çevrelerinde de umduğu itibarı görmediği anlaşılmaktadır. Bu durum şairin ruh hâlinin eserlerine yansımaya da sebep olmuştur. Hamdî, çeşitli vesilelerle eserlerinde gerek aile büyüklerinden gerekse de devrinin kendisinin kıymetini bilmediğinden yana dert yanmıştır. Bu çalışmada, Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ ve Leylâ vü Mecnûn mesnevîlerinden hareketle baba sevgisi, bir baba için oğlun kıymeti, kardeşlik ve akrabalık ilişkilerine bakışı ve bazen de bu konulardaki şikâyetlerin/kırgınlıkların yansıtıldığı kısımlar "kan bağı" başlığı altında derlenip, değerlendirildi. Böylelikle şairin, gelenekli edebiyatın ortak anlatılarında söz konusu başlıklarda kendi duygu ve düşüncelerine ne şekilde ve ne derecede yer verdiği sorusuna cevap arandı.

Anahtar Kelimeler: Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, kan bağı.

ABSTRACT

Hamdullah Hamdi, a 15th-century Ottoman poet, was born in 853 H./1449 in Goyuk. He was the youngest son of Akşemseddin who is considered as the spiritual conqueror of Istanbul. Although Hamdullah Hamdi compiled his own divan, he was better known with his mesnevi and was referred to a mesnevi-poet in bibliographical compendiums called tezkires. Orphaned at an early age, apparently he was neither patronized by his family nor received acclaim among his own literary circles, according to tezkires and historical literary references. This situation should have caused the poet's mood to be reflected in his own art. On various occasions, Hamdi complained for not being paid attention he deserved by his family elders and people of his era. In this study, Hamdi's views on father love, value of a son for a father, brotherhood and kinship, and sometimes the parts that reflect his complaints or disappointments on these issues have been examined under the main heading of "blood ties", based on the mesnevis titled Yûsuf u Züleyhâ and Leylâ vü Mecnûn. In this context, an answer was searched to the question of how and to what extent the poet included his own feelings and thoughts in the common narratives of traditional literature.

Keywords: Hamdi, Yûsuf u Züleyhâ, Leylâ vü Mecnûn, blood tie.

Giriş

Türk mesnevî edebiyatının tarihi seyri içerisinde Anadolu sahasında yazılan mesnevîler, dönem dönem incelendiğinde 13.-14. yüzyılların bir “başlangıç dönemi” olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem mesnevîlerinin umumi özellikleri arasında “kelime seçimi, vezin tekniği, mecaz sistemi, tavsif ve tasvirler ve muhteva” gibi çeşitli başlıkların teşekkül dönemi özelliklerini yansıttığı söylenebilir. 15. yüzyıl mesnevîlerinin ise “sanat endişesiyle” kaleme alındığı, bu dönemin eserlerinde “dile, nazım tekniğine, mecaz sistemine ve konuya hakimiyet” sağlandığı görülmektedir. Dolayısıyla 15. yüzyılın söz konusu edebî eserlerde bir ilerleme, yükselme devri olduğu düşünülebilir (Tolasa, 1982: 1-13).

Bu asırda mesnevî sahasında dikkati çeken şairlerin başında gelen isimlerden biri de Hamdullah Hamdî'dir. Hamdullah Hamdî, H. 853/1449'te Göynük'te doğmuştur. Fatih devrinin meşhur siması, büyük bilgin Akşemseddin'in en küçük oğludur (Öztürk, 1997: 452). Babasını küçük yaşta kaybeden şair, aile büyüklerinden himaye görmemiş, hayatı türlü sıkıntılarla geçmiştir (Babür ve Erbay, 2017: 212). Buna rağmen küçük yaşlardan itibaren iyi bir eğitim almış, kendisini devrinin çeşitli ilim şubelerinde geliştirerek bir dönem Bursa'da medrese hocalığı da yapmış fakat daha sonra tasavvuf yolunu tutarak uzlet köşesine çekilmiştir. Şairin pek çok eseri bulunmakla birlikte bunlar içerisinde çoğunluğu mesnevîleri teşkil eder. Eserleri Dîvân, Yûsuf u Züleyhâ (H. 897/1491-92), Leylâ vü Mecnûn (H. 905/1499-1500), Ahmediyye (H. 900/1494-95), Tuhfetü'l-Uşşâk, Kıyâfet-nâme ve Mecâlisü't-Tefâsir'dir (Özyıldırım, 2014). Köprülü, Hamdî'yi XV. asır Osmanlı şâirleri arasında en velûd olanlardan biri olarak kabul eder (1987: 184). Hamdî Çelebi, H. 909/1503'da vefat etmiş, Göynük'te babasının da medfun olduğu türbeye defnedilmiştir (Özyıldırım, 2014).

Bu çalışmada Hamdî'nin küçük yaşta yetim kaldıktan sonra hayatının çeşitli sıkıntılarla geçtiği bilgisinden hareketle Yûsuf u Züleyhâ ve Leylâ vü Mecnûn mesnevîleri incelenerek şairin bu eserlerde kendi hayat hikâyesine, duygu ve düşüncelerine delil sayılabilecek bazı beyitler tespit edildi. Bu beyitler anlamları da gözetilerek “kan bağı” başlığı altında derlenip iki ayrı alt başlıkta değerlendirildi.

Şâirin Gussası: Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinde Kan Bağı

Babası Akşemseddin'i on yaşındayken kaybeden Hamdî Çelebi, ona karşı derin bir sevgi beslemiştir. Akşemseddin de en küçük oğlunun üstüne titremiş, henüz anne karnındayken onu “Benim kâmil oğlum, fâzul oğlum, şâir oğlum” diyerek sevmiştir (Yurd ve Kaçalın, 1994: 148). Hamdullah Hamdî, babası Akşemseddin'e karşı beslediği sevgiyi ve ona olan hasretini Yûsuf u Züleyhâ (Onur, 1991) mesnevîsinde eserini neden yazdığını açıkladığı bölümde nazma çekmiş, bu bölümde babasının keramet sahibi bir velî olduğuna işaret ederek onu anmakla mutluluk duyacağını ifade etmiştir:

*Hamdî ehl-i bekâyı yâd eyle
Hatırın yâdı ile şâd eyle (YZ / s.48)*

Babası, Hamdî'nin muhayyilesinde “fakr u fenâ” bahçesinin bülbülü, ebediyet âleminin nadir yiğididir; doğru yolu gösterenlerin en yücesi odur:

*Bülbül-i bûsitan-ı fakr u fenâ
Şâhbâz-ı şikâr-ı ehl-i bekâ*

*A'ni nûr-ı beyâz-ı meşrik-ı dîn
Kutb-ı irşâd şeyh Şemse'd-dîn (YZ / s.49)*

Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ'nın aynı bölümünde henüz küçük bir çocukken babasının zayıfladığını, kuvvetten düştüğünü ve yaşının ilerlediğini bildirerek kendisine şefkat nazarıyla baktığını ve eğer kendisi olmasa babasının yalnız gam veren bu “dâr-ı mihnetten” gideceğini söylediğini şu ifadelerle belirtmiştir:

*Tıfl-ı ferzend idim ana bu fakîr
Olmuş idi zaîf hazret-i pîr*

*Bana eylerdi şefkâtiyle nazar
Der idi olmasa bu oğlum eğer*

*Gider idim bu dâr-ı mihnetten
Derd ü gamdan belâ-yı gurbetten (YZ / s.49)*

Baba-oğul arasındaki bu muhabbet, şairin eserinin yanı sıra Akşemseddin'in hayatı ve ailesine dair bilgilerin güvenilir bir kaynağı olarak kabul gören Menâkıb-ı Akşemseddin'de de Enîsî tarafından şu şekilde konu edilmiştir: *Rivayet olunur ki tasarruf sahibi bir kutup olan Akşemseddin, daima şöyle derdi: “Küçük oğlum Muhammed Hamdî'nin yetim, zayıf ve zelil kalmayacağını bilsem bu mihneti (sıkıntı ve belâları) çok olan dünyadan ahirete göç ederdim”* (Aktan ve Güneş, 2011: 85).

Enîsî'nin bir başka rivayetine göre ise Akşemseddin'in evinin yakınında bir pınar varmış, bu pınar başında Akşemseddin Hızır ile görüşmüş. Bir gün, Hamdî'ye hamile olan Akşemseddin'in karısı bu pınara su içmeye gittiği sırada nur yüzlü bir ihtiyar gelerek kendisinden su istemiş. Namahremdir, diyerek hicap eden kadına bu nur yüzlü ihtiyar çekinmemesini, kendisinin Hamdî'ye duacı olmak ve himmet etmek için geldiğini bildirmiş. Bunun üzerine kadın, ihtiyara su vermiş; eve döndüğünde bu macerayı Akşemseddin'e anlatmış. Akşemseddin tebessüm ederek o kişinin Hızır olduğunu ve şair, kâmil ve mürşid oğlu Hamdî'yi ziyarete ve dua etmeye geldiğini söyleyip karısını teskin etmiş. Bunun üzerine Hamdî'nin annesi şükretmiş (Yurd ve Kaçalin, 1994: 148).

Baba-oğul arasındaki bu derin sevginin gerek Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinde gerekse de Akşemseddin'in hayatına kaynaklık eden Menâkıb-ı Akşemseddin'de mistik bir zeminde ve samimi bir üslupla genişçe bir yer tuttuğu söylenebilir. Nitekim Türkdoğan, Klasik edebiyatımızdaki Yûsuf u Züleyhâ mesnevîlerini karşılaştırmalı olarak incelediği

çalışmasında bu mesnevîlerde kurmacayı oluşturan “iki ana hikâyeden” birinin “baba-oğul hikâyesi” olduğunu belirterek Hamdî'nin bu hikâyeye eserinde geniş bir yer vermesini şu şekilde değerlendirmiştir: “Hamdi mesnevîsinde ise baba oğul ilişkisi çok daha ayrıntılı olarak tahkiye edilir. Tüm mesnevîlerde asıl vakaya geçerken özetleme tekniğiyle aktarılan bu ilişki, sebab-i telif bölümünde kendi babasıyla olan hayatıyla ilişkilendiriliş tarzından da yorumlanabileceği gibi, Hamdi için çok özel bir anlama sahiptir” (2011: 121).

Hamdî'nin mesnevîsinde babanın bu muhkem konumuna mukabil şair, bir birey olarak anneyi veya annesinin varlığını söz konusu eserlerine yansıtmamış, kaynaklarda da annesine dair bir bilgi yer almamaktadır fakat Yûsuf u Züleyhâ'nın bir bölümünde bir insanın annesinden talihli doğmasının neticelerini dile getirmiştir.¹

Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinde -konu bağlamında- dikkati çeken bir diğer nokta ise Hz. Yusuf ile kardeşleri arasında cereyan eden olayları işlediği bölümlerde nazmına kendi hayat tecrübesinin de -içtenlikle- yansıdığı beyitlerdir. Hz. Yusuf ile kardeşleri arasındaki olayların anlatıldığı bu bölümlerde şair, kimi ifadeleriyle bir bakıma kendi kardeşleriyle olan ilişkisine de ışık tutmuştur. Dolayısıyla şairin kardeşlik ve akrabalık konularına dair kendi duygu ve düşüncelerinin izleri bu bölümlerde sürülebilir.

Akşemseddin'in yedisi erkek beşi kız olmak üzere toplam on iki çocuğu olduğu bilinmektedir. Üç kızı (Fahrünnisa, Zeynep, Mahbûbe) daha Akşemseddin hayattayken vefat etmiş, iki kızını hakkında ise bir bilgiye ulaşılamamıştır. Oğulları sırasıyla Muhammed Sadullah, Muhammed Fazlullah, Muhammed Nûrullah, Muhammed Emrullah, Muhammed Nasrullah, Muhammed Nûrülhüdâ ve Muhammed Hamdullah'tır (Özyıldırım, 1995: 13-15).

Hamdullah Hamdî, ailenin en küçük çocuğudur ve babası Akşemseddin'in ona karşı derin bir muhabbet beslediği ortadadır. Fakat küçük yaşta yetim kalan Hamdî, baba sevgisinden mahrum büyümüş, aile büyüklerinden ise ne himaye ne de şefkat görmüştür. Talihsiz bir yazgısı olan şairin, bu bakımdan Yusuf peygamberle bir ünsiyet kurduğu anlaşılmaktadır. Hatta şair, Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinde Yusuf peygamberin murâdına erdiğini ancak kendisinin çektiği dertlerin nihayet bulmadığını dile getirmiştir. Hamdî, asıl hikâyeye geçtiği bölümde Yusuf kıssasını kendi çilesini dile getirmek için bir bahane bir fırsat olarak gördüğünü ifade ederek eserin yazılış nedenini bir kere daha düşündürmektedir:

*Yûsuf ermiş belâsı gayetine
Ermedim ben ceîâ nihâyetine (YZ / s.49)*

*Yûsuf'un kıssasın bahâne getir
Kalbinin gussasın beyâne getir (YZ, s.51)*

¹ Yûsuf Aleyhi's-selâm Ehl-i Zindâna Lutf u İhsân Edip Reyânın Mukarreblerinin Hâbı Tevîlin Beyan Ettigidir: Her ki devletli doğdu mâderden / Yüzüne baht açıldı her derden - Külhân ise makâmı gülşen olur / Zulmeti nûr ile rûşen olur - Kime salsa hü mâ gibi sâye / Dûn iken ere kadri alâya - Ger güzer-gâhı olsa deşt-i kişt / Âb-ı lutfundan ola tâze behişt - Varsa zindâna dârı hurrem eder / Ehlini pür-safâ vü bî-gâm eder (YZ / s.362)

Hamdî, babasının vefatıyla birlikte kederde ikamet etmiş, üzüntüden gönlü delinmiş bir yetim olmuştur. Yusuf peygamber gibi yetim kalan şair için kardeşlerinin çektiği eziyetler de kendisine mesken olmuştur. Bu ruh hâliyle yukarıda da değinildiği gibi kendi derdinin, kederinin son bulmadığını ifade ederek kardeşlerinin zulmünü ve kıskançlığını Yusuf peygambere kardeşlerinin yaptığından daha şiddetli görmüştür. Üstelik şair, Yusuf peygamberin çektiklerini yazdııkça/hissettikçe kendi derdinin bu ibretlik kıssayı kendisine okuduğunu belirterek Hz. Yusuf ile kurduğu bağın ne derece kuvvetli olduğuna da dikkat çekmektedir. Şair bu hisli ifadelere de eserinin “*Sebeb-i inşâ*” bölümünde yer vermiştir:

*Âh kim bu yetimi Yûsuf-vâr
Kılısardır cefâ-yı ihveti-zâr*

*Çünkü etti vefât hazret-i pîr
Etiler ne dedi ise bi-taksîr*

*Gitti ol gamda ben mukîm oldum
Cevrden süfte-dil yetim oldum*

*Yûsuf ermiş belâsı gayetine
Ermedim ben cefâ nihâyetine*

*Anun ihvânı etti zulm u hased
Bunların nesli kendilerinden eşed*

*Yûsuf'un çektiğimce gussasını
Gussam okurdu bana kıssasını (YZ / s.49)*

Öyle anlaşılıyor ki küçük yaşta yetim kalan Hamdî kardeşlerinden pek fazla sevgi ve şefkat görmemiştir. Bu durum şairin gönlünde derin yaralara sebep olmuştur. Yûsuf u Zûleyhâ'da Hz. Yusuf'un babası tarafından büyük bir ihtimamla bayrama hazırlanışının anlatıldığı bölümde diğer kardeşlerin kıskançlığı kadar şairin “kardeşlik” hakkındaki bazı ifadeleri de dikkate değerdir. Hamdî'ye göre yeryüzünde -herhangi bir- afet olmasa bile insana bir illet, hastalık olarak kardeşleri yeterlidir. Hısım denilen kişilerin hasımlık edebileceğini; derdiyle dertlenen, derdine çare aranan kişilerin (kardeşin, akrabanın) ise insana zehir içirebileceğini belirterek uyarıda/serzenişte bulunan şair, aynı kişilerin insanın olgunluğunu -ya da bir alanda/konuda başarıya ulaşmasını- çekemediklerini hatta o kişilerin insanın üzüntülerinden, sıkıntılarında sevinç duyduğunu ifade eder:

*Dâr u dünyâda olmasa âfât
Câna illet yeter benü'l-allât*

*Belki hasmındır hısım dediğin
Zehr içirir sana gamın yediğin*

*Hased eyler kemâle ersen eğer
Ferah olur melâle ersen eğer (YZ / s.65)*

Hamdullah Hamdî'nin, babasını kaybettikten sonra kardeşlerinden ve aile büyüklerinden görmediği sevgiyi, şefkati eserinde samimiyetle yansıttığı söylenebilir. Kendisinin de belirttiği gibi Yusuf kıssası da çektiği bu sıkıntıları yansıtmaya büyük bir olanak sağlamıştır. Burada Yusuf peygamberin kardeşleri tarafından kuyuya atılmadan önce hırpalandığı, dövüldüğü bölümü hatırlamakta fayda vardır. Çünkü Hamdî de - kardeşlerini kastederek- hem haksız yere dövdüklerini hem de ağlamamasını söylediklerini ifade eder. Kavuşmaya, görüşmeye engel oldukları halde bu durumun tasa edilmemesini söyleyenler de onlardır. Onlara çok lütufta, yardımda bulunulsa gözlerine az görünür; az bir sıkıntı verilse onlar buna çok üzülür, onlar için büyük bir sıkıntı olur:

*Hem döger zulm ile hem ağlama der
Kat' eder vaslı ukde bağlama der*

*Gam verir sana gam-küsâr olana
Sem verir gülşeninde mâr olana*

*Az görünür gözüne çok keremin
Çok belâ olur ana az elemin (YZ / s.65)*

Kardeşlerinden himaye, sevgi ve şefkat görmemiş olan şairin ruh hâli -şüphesiz- eserlerine samimiyetle yansımıştır. Onun kardeşlerine karşı olan bu düşünceleri bir kinin göstergesinden çok bir kırgınlığın ifadesidir. Küçük yaşta yetim kalan bir kimse için elbette güvenilecek, sığınılacak kişilerin varlığı hayatın zorluklarına karşı en kıymetli teminattır. Bu bakımdan şair, ağabeylerini, akrabalarını yani aile büyüklerini bir sığınak bir teminat olarak görmüşse de bu konuda büyük bir hayal kırıklığı yaşadığı, kırgınlık hissettiği anlaşılıyor:

*Her ki âlemde bî-birâderdir
Dâimâ sinesi pür-âzardır (YZ / s.409)*

Hz. Yusuf kuyuya atıldıktan sonra kardeşi Yehuda'nın nasihatleriyle insafa gelen diğer kardeşler, kuyu yolunda şeytana aldanarak Hz. Yusuf'u kuyudan çıkarmaktan vazgeçerler. Şair bu bölümde Yehuda'nın dilinden kardeşine kuyu kazmaya kalkışan bir kişinin kazdığı kuyuya kendisinin düşeceğini haber vererek hem bir uyarıda bulunmakta hem de insanın edeceği kötülüğün eninde sonunda kendisine zarar vereceğini haber vermektedir:

*Kardaşına kuyu kazarsa kişi
Kuyuya düşmek ola anun işi (YZ / s.128)*

Şair Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinde bir bayram günü Hz. Yakup'un, oğlu Yusuf'a gösterdiği özen sebebiyle kardeşlerinin Hz. Yusuf'a karşı kin ile dolduklarını tasvir ettiği bölümde akrabalağa dair fikirlerini de yansıtmış, bu konuda da çeşitli şikâyetlerde bulunmuştur. Ona göre yakın akrabalarından çekinilmeli, onlara karşı sürekli temkinli ve uyanık olunmalıdır. Çünkü bir hançerin açtığı yaranın acısı geçiciyken akrabaların beslediği düşmanlık süreklilik göstermektedir. Dolayısıyla insanın akrabasının açtığı yara da kalıcıdır, sızısı kolay kolay geçmez:

*Hazer eyle gönül ekâribten
Gâfil olma sakın akâribten*

*Dâ'im olmaz belâ-yı darbet-i nîş
Müstemirdir velî avâdet²-i hîş (YZ / s.64)*

Bir insana akrabası dostluk etmez, yakınlık göstermezse o kişi -öz- vatanında yabancı olur, gariplik çeker. Mesrur kimse ise akrabası olmayan daha doğrusu akrabasından yana gönlünde yarası olmayan kişidir:

*Her kimin kim karîni olmaya yâr
Vatanında garîb olur nâ-çâr*

*Hurrem oldur ki hîşi yok anun
Hişden dilde rişşi yok anun (YZ / s.65)*

Bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi Hamdî, akrabalarından görmediği sevgi ve şefkat sebebiyle eksiklik hissetmiştir. O bu ifadeleriyle akrabalarına karşı da kinini değil kırgınlığını dile getirmiştir. Denilebilir ki Hamdullah Hamdî, Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsinde hikâyenin sunduğu imkanları değerlendirerek kendi hayat tecrübesini eserine samimi ifadelerle yansıtmıştır. Bu yönü eserin gerek yazıldığı dönemde gerekse de sonraki dönemlerde takdir görmesinin önemli bir nedeni olarak düşünülebilir.

Oğlum güzeldir: Leylâ vü Mecnûn Mesnevîsinde Kan Bağı

Hamdî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevîsine yer yer akseden mahzun çehresi ve bu cümleden içli ifadeler Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde yerini “erkek evlat” etrafında şekillenen ve şairin söz konusu başlığa dair “fikirlerini” yansıtan ifadelere bıraktığı söylenebilir. Bu bakımdan Yûsuf u Züleyhâ'da baba sevgisi, kardeşlik ve akrabalık ilişkilerine “içtenlikle” değinen şair, Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde de hikâyenin imkanlarını gözeterek “erkek evlat” özelinde çocuk sahibi olma konusundaki düşüncelerini yansıtmıştır, denilebilir.

Hamdî, Leylâ vü Mecnûn³ mesnevîsinde asıl hikâyeye geçiş yaptığı bölümde Mecnûn'un babasının evlat hasretini ve Mecnûn'un doğumunu işlediği sırada sözü erkek evlada getirir. Şair, erkek çocuğunu babanın bir yadigarı olarak düşünmüş, oğlu olan bir babanın rüzgarının/hatırasının dünyadan silinmeyeceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte insanı bir ağaç olarak düşünen şair, çiçek açan ağaçtan murâdın meyve vermesi olduğunu insanın meyvesinin de evlat olduğunu düşünmektedir. Evlada -fakat bilhassa erkek çocuğuna- bu kadar kıymet biçen şair, aynı zamanda insanoğlunun meyvesi olarak gördüğü çocuğun

² Bu kelime düşmanlık anlamına gelen “adâvet” olmalıdır.

³ Averbek, Güler Doğan (2020). *Hamdullah Hamdî, Leylâ vü Mecnûn*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. e-kitap: http://ekitap.yek.gov.tr/urun/leyla-vu-mecn%C3%BBn_722.aspx. (Erişim Tarihi : 28.02.2020)

omuzlarına ciddi bir sorumluluk yükü de yüklemiştir. Hamdî'ye göre çocuk da atasının yadigarı olabilecek vasıfları taşımaları aksi takdirde ona sarfedilen emekler boşunadır. Çünkü evlat kötü tabiatlı ve kötü ahlaklı olursa hem kendisine hem de babasına ızdırap verir, dert olur:

*Kimüñ ferzendi kalsa yâdigârı
Cehânda geçmez anuñ rûzgârı*

*Çiçek gerçi dırahta zîb ü ferdür
Velî maşşûd olan andan demerdür*

*Yimişi âdem oğlunuñ veleddür
Veled olmasa yimişsiz sepeddür*

*Velîkin ol veled kim nâ-ħalefdür
Anuñ taşşiliniñ sa'yi telefdür*

*Veled çünkim ola bed-ħulķ u sîret
Ataya renc olur kendüye miħnet (LM / s.84)*

Şairin bu ifadeleriyle toplumsal hafızamızda erkek çocuğunun sosyal hayattaki konumuna, görevlerine ve bir babanın oğlundan beklentilerine işaret ettiği düşünülebilir. Oğul, neslin devamı olarak görülür, babanın vârisi olarak kabul edilir. Nitekim Hamdî gibi Fuzûlî de -meşhur- Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde hikâyenin eşiğinde aynı düşüncüyü kendi üslubuyla ortaya koymuştur.

Mesnevî'de oğlunun aşık olup da ayrılık derdinden perişan bir hâle düştüğünü öğrenen bir babanın konu edildiği bölümde ise şair, bir baba için evladın kendi canından önce geldiğini, çiğerpâresinin ayağına batan dikenin babaya bir ok gibi tesir ettiğini açık yüreklilikle ifade eder:

*Ciger-güşe ayağına batan ħâr
Ata cânına eyler ok gibi kâr (LM / s.100)*

Aynı bölümde Hamdî, çocuk (oğul, kız) sevgisini ezelden verilmiş ilahi bir hüküm olarak görmüş fakat erkek çocuğuna duyulan -ya da duyulması gereken- sevgiyi sahabeden Cuâl b. Sürekâ'yı şahit göstererek ön plana çıkarmıştır. Şair bu tavrı ile bize Türk kültüründe erkek çocuğunun yerini hatırlatmaktadır. Bu bölümdeki ifadeler bir yönüyle şairin çocuk sevgisini samimi olarak yansıtmakla birlikte bir baba olarak erkek çocuğuna duyduğu imtiyazlı sevgiyi de açıkça ortaya koymaktadır. Fuzûlî'nin eserinde rastlanmayan bu tavrın bir nedeni olarak Hamdî'nin tek çocuğunun erkek olması gösterilebilir:

*Oğul kız sevgüsi ħükim-i ezeldür
Cü'al daħi dimiş oğlum güzeldür (LM / s.100)*

Hamdî'ye göre atasını oğlu anar, hatırasını o yaşatır; (maddi manevi) bütün kederini gidererek sevincine o sebep olur. Şair bu fikri eserinde Mecnun'un babasının oğluna son defa öğüt verdiği bölümde erkek çocuğunun babanın vârisi olmaya lâyık olması gerektiği

düşüncesiyle birlikte işlemiş bu bakımdan erkek çocuğunun sosyal hayattaki portresini daha belirgin hatlarla resmetmiştir:

*Oğul oldur atasın yâd ider ol
Kamu vîrânesin âbâd ider ol (LM / s.242)*

Sonuç

Hamdullah Hamdî'nin, babasını kaybettikten sonra ailesi tarafından kendisine gereken ilginin gösterilmediği ve zor bir hayat yaşadığı bilinmektedir. Şair, Yûsuf u Züleyhâ'da küçük yaşta kaybettiği babasına duyduğu sevgisini, özlemine ve babasının vefatının ardından çektiği türlü sıkıntıları Yusuf peygamberle ünsiyet kurarak samimi bir üslupla eserinin “sebeb-i telif” bölümünde işlemiştir. Bunun yanı sıra eserde Yusuf peygamberle kardeşleri arasındaki olayların aktarıldığı bölümlere de şairin kendi tecrübelerinin tesir ettiği düşünülebilir. Nitekim bu bölümlerin girişinde kardeşlik ve akrabalığa dair -bir yönüyle şairin bu başlıkları değerlendirdiği- ifadeler Hamdî'nin kendi tecrübelerine de bir işaretir. Böyle değilse bile bu bölümlerdeki ifadeleriyle Hamdî, kardeşlik ve akrabalık ilişkilerine bakışını açıkça yansıtmıştır.

Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinde ise şairin zihnindeki baba-oğul ilişkisi, erkek çocuğunun toplum hayatındaki yeri ve bir babanın oğlundan beklentileri hikâyenin akışı içerisinde başarıyla ancak kısıtlı olarak işlenmiştir. Dolayısıyla kan bağı başlığı altında Leylâ vü Mecnûn mesnevîsinin Yûsuf u Züleyhâ'nın gölgesinde kaldığını söylemek yanlış olmaz. Neticede, Hamdî'nin hikâyelerin sunduğu imkanları değerlendirerek aile ilişkilerine yönelik duygu ve düşüncelerine söz konusu eserlerde samimi olarak yer verdiği anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Averbek, Güler Doğan (2020). *Hamdullah Hamdî, Leylâ vü Mecnûn*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları. e-kitap: http://ekitap.yek.gov.tr/urun/leyla-vu-mecn%C3%BBn_722.aspx. (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

Emir Hüseyin Enîsî (2011). *Menâkıb-ı Akşemseddin*. (haz.) Aktan, Bilal ve Güneş. Mustafa. İstanbul: H Yayınları.

Faik Reşad (2017). *Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniyye*. (haz.) Babür, Yusuf ve Erbay. Erdoğan. Konya: Çizgi Kitabevi.

Köprülü, M. Fuad (1987). “Hamdî”. *İslâm Ansiklopedisi*. C.5/1. İstanbul: MEB Yayınları. s.183-186

Onur, Naci (1991). *Yûsuf u Züleyhâ, Hamdî*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Öztürk, Zehra (1997). “Hamdullah Hamdî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C.15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.452-454.

Özyıldırım, Ali Emre (1995). *Hamdullah Hamdi Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özyıldırım, Ali Emre (2014). “Hamdî, Akşemseddîn-zâde Mehmed Hamdullâh, Hamdî Çelebi, Hamdullâh Ahmed Çelebi”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hamdi-aksemseddinzade-mehmed-hamdullah> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

Tolasa, Harun (1982). “15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri”. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*. s. 1. s. 1-13.

Türkdoğan, Melike Gökcan (2011). *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78413/mesneviler.html> (Erişim Tarihi: 21.04.2021)

Yurd, Ali İhsan (1994). *Akşemseddin- Hayatı ve Eserleri*.- (haz.) Kaçalın, Mustafa. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.